

УДК 336.371.1:563.3/8

КАТЕГОРІАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНФОРМАТИВНО-ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ПРОЦЕСУ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**Ю. Губар**, д. т. н., доцент

ORCID ID: 0000-0003-2538-0727

Ю. Хавар, к. т. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-2407-2258

О. Гулько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-1476-6149

Національний університет «Львівська політехніка»

© Ю. Губар, Ю. Хавар, О. Гулько, 2020

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2020.03-04.020>**Губар Ю., Хавар Ю., Гулько О. Категоріальні положення інформативно-інноваційних форм процесу використання природних ресурсів**

У сфері використання природних і земельних ресурсів пріоритетним вважають та є розвиток соціально відповідального так званого партнерства, основною й першочерговою метою якого є зменшення певних негативних проявів та явищ ринкового механізму регулювання за участі бізнесу у розробці й реалізації державної соціально-економічної та екологічної політики, спрямованої на забезпечення курсу сталого розвитку країни. Сучасним основним інструментарієм державного впливу на хід та процеси у раціональному природокористуванні в регіонах є програмний та цільовий методи управління. Для балансування у розвитку певних еколого-економічних явищ та процесів доцільне впровадження інноваційних чинників і механізмів, розроблення адаптованих і гнучкіших до сучасних норм та умов важелів та інструментів стимулювання. Неабиякого значення при цьому набуває ефективна реалізація прав власності на природні земельні ресурси.

Важливою причиною негативних екологічних тенденцій є недооцінювання у реальній економічній вартості природних ресурсів та послуг, що призводить до їхнього надмірного споживання та забруднення середовища. При цьому екологозбалансований варіант на практиці та в економічній віддачі може програвати традиційним рішенням. Тому, враховуючи нагальну необхідність активізації економічного стимулювання в раціональному водокористуванні в Україні, підвищенні ресурсної ефективності у виробництві, екологічній стабілізації у певному контексті, для забезпечення сталого якісного розвитку запропоновано задіяння еколого-економічного методу в управлінні раціональним природокористуванням, який ґрунтується на економічній та екологічній зацікавленості усіх суб'єктів землевідносин.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, раціональне природокористування, ресурсоощадні технології.

Hubar Yu., Khavar Yu., Hulko O. Categorical fundamentals of the informative and innovative forms of the process of natural resources use

In the field of natural and land resources use, the priority direction expects establishing socially responsible partnership with its primary and urgent goal to cease negative manifestations and phenomena of the market regulation mechanism on the basis of business participation in development and implementation of the state social-economic and ecological policy, which is focused on the future support for the country's sustainable development. The principal modern instruments of the state impact on the course and processes of rational environmental management in the regions include use of the software-based and target methods of

management. On the way of setting balance, some problems in development of the ecological and economic phenomena and processes should be solved by applying specific means for introduction of some innovative factors and mechanisms, creation of adapted and more flexible levers and instruments of stimulation referring to the modern norms and conditions. In that context, the effective exercising of the right of ownership of natural land resources is of principal importance. Another important reason for appearing the negative ecological tendencies is underestimation of the real economic value of natural resources and services, causing their excessive consumption and environmental pollution. However, the ecologically balanced variant is practically and economically at a disadvantage comparing to the traditional decision. Therefore, considering the urgent need to activate the economic stimulation for the rational water use in Ukraine, as well as to increase the resource efficiency in production and ecological stabilization for securing sustainable development, it is proposed to shape the ecological and economic method of rational environmental management, which is based on the economic and ecological interests of all participants of land relations in the mentioned field.

Key words: land, land resources, rational use of nature, resource-saving technologies.

Постановка проблеми. Незважаючи на процес приватизації, наша держава і надалі залишається одним з основних власників. При цьому державні органи в управлінні вдаються до адміністративних заходів або ж поступово можуть ставати пасивними власниками, а це не сприяє розвитку й примноженню для інституту власності. Фінансове навантаження падає на той бізнес, який набуває право користування і володіння відповідною власністю. З огляду на це виникає необхідність переосмислення не тільки основних функцій держави, а й підходів до статусу господаря.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світовий досвід показує, що недостатньо для сталого еколого-економічного розвитку забезпечити економічним інструментарієм тільки державу. Якщо у провідних країнах світу склалося розуміння вигідності природоохоронної діяльності для суспільства, людей і держави, то в Україні наразі спостерігаємо стереотип у ставленні до екології, як до зайвих затрат. Управління роздвоєне на економію і природоохоронну діяльність окремо, що провокує ще глибші проблеми в екології (Бистряков, 2012; Драган, 2012 в; Иванов, 2008).

Аналіз державного управління з погляду сталого розвитку показав необхідність змін для відповідальності бізнесу, зокрема, поведінки і мотивації у бізнесових структурах, які можуть позначитись на економічній діяльності для суб'єкта господарювання у процесі взаємодії з іншими суб'єктами. Ці

перетворення мають проявитися у поєднанні певних критеріїв для ринкової прибутковості і доцільності з неринковими частинами у відтворюваній поведінці суб'єктів господарювання для визначень їхніх цілей, які пов'язані з формуванням партнерських відносин.

Постановка завдання. Нашим завданням було розкриття окремих категоріальних положень для інформаційно-інноваційних форм у процесі використання природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. У регіонах країни, які мають унікальний ресурсний потенціал, не здійснюється ефективного ресурсне користування, і вони одержують бюджетні трансферти, тому система забезпечення територіального розвитку залишається надалі неефективною. З огляду на це неабияке значення в умовах сьогодення мають розвиток поняття інституціоналізації у сферах застосування природних ресурсів, вдосконалення важелів реалізування прав власності на природні ресурси, інструментарію стимулювання та регулювання в еколого-інноваційному розвитку держави та її регіонів, екологічних і безпечних норм у поведінці суб'єктів господарювання (Хвесик та ін., 2010).

Специфіка сільськогосподарського землекористування полягає в тому, що основним виробничим ресурсом загально визнано земельні ресурси. Від рівня ефективності їхнього використання залежить не тільки розмір одержуваного доходу окремим земле-

користувачем, а й добробут суспільства загалом (Драган, 2012).

Вагомою причиною негативних тенденцій в екології є недооцінка в економічній вартості оцінювання природних ресурсів, а це призводить до надмірного їх споживання, забруднення навколишнього середовища. При цьому екологічно збалансований тип на практиці у віддачі економіки для традиційних рішень програє. Недоліками у системі управління природними ресурсами є недосконалість в економічних механізмах і законодавчій базі:

- невідповідність у ставках податків, у платежах за природні ресурси та забруднення середовища у реальних економічних оцінках;
- відсутність як таких економічних інтересів у аграріїв у вживанні природоохоронних заходів за рахунок своїх власних грошей.

Останніми десятиріччями у світі у галузях, котрі перебували в державній власності, відбуваються великі інституціональні переміни. Уряди передають ці об'єкти для бізнесів у тимчасове користування, при цьому залишаючи за собою право регулювання діяльності інфраструктурних об'єктів. Це логічно, тому що з огляду на економічне та соціальне значення природних ресурсів їх недоцільно приватизувати, але у держбюджеті бракує коштів для забезпечення їхнього простого відтворення.

Однак цим питання природного середовища не вичерпується. Є усі підстави для виділення самостійного блоку з-поміж чинників, що формують уявлення про сталий розвиток (економічні, екологічні, соціальні) (див. рис.).

Досі не існує механізмів у взаємодіях з органами виконавчої влади під час укладання концесійних угод. Крім того, ще досить складно розраховувати на позитивний результат, тому що під впливом суб'єктивних чинників, які в суспільстві відіграють неабияку роль, умови співробітництва могли б бути переглянуті у будь-який час, але це створює негативне тло для взаємодії держави і бізнесу протягом терміну реалізації інвестиційного проекту.

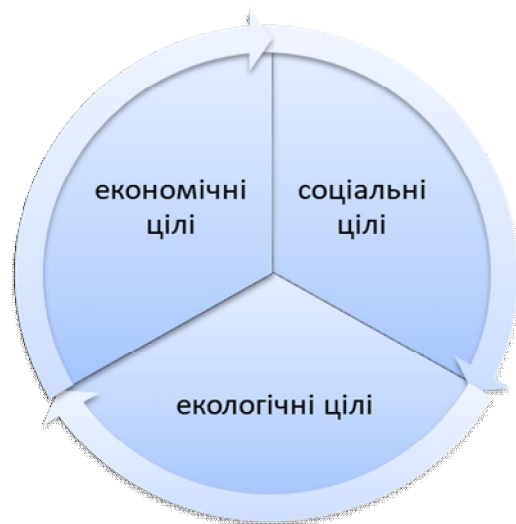

Рис. Сталий розвиток: об'єднання економічних, соціальних та екологічних цілей.

У рамках впровадження державного й приватного партнерства у сфері природокоористування передусім потрібно визначитися з одиницями у державній власності. Нині краще опрацьованими є проблеми стосовно складів побутових відходів, техногенних родовищ, котрі мають стати ресурсами у контексті покращання екологічного стану. Проте не розробленими залишаються підходи стосовно державного та приватного партнерства у сферах земельних, лісових і водних ресурсів (Голян, 2009).

Суттєвим моментом державної й приватної співучасті у царині використання природних ресурсів, а саме щодо активізації природоохоронних функцій за рахунок притаманних йому інвестиційних можливостей, є вирішення питання економічної оцінки об'єкта, який надається державою в експлуатацію приватному партнеру (Дерябина, 2008).

Можна вважати найкращим методологічний підхід, який базується на принципах «вигод до витрат», а тому для розрахунку вартості об'єктів треба:

- врахувати збитки, пов'язані з прокладанням необхідних інженерно-технічних комунікацій, які забезпечують функціонування об'єкта на початок освоєння його запасів;

- оцінити розмір очікуваного доходу від експлуатації і майбутні витрати, зумовлені освоєнням наявних запасів ресурсів;

- розрахувати розмір відвернутого еколого-економічного збитку;

- провести грошову оцінку землі, відведеної під об'єкт.

У світовій практиці господарювання поширено декілька моделей приватної співдружності, поміж яких найбільш відомими є концесія, здача в оренду, спільна діяльність, модель оператора. Вибір моделі відбувається залежно від того, в яких сферах реалізується партнерство. Зокрема, модель оператора застосовується переважно у сфері переробки відходів. Вона характеризується чітким розподіленням відповідальності між партнерами за умови збереження контролюючих функцій (Драган, 2012).

Спільна діяльність доцільна в тих сферах, де конкретні послуги недостатньо чітко виокремлені та визначені, а тому їх складно зробити окремими об'єктами оподаткування. У такому разі партнерство реалізується через спільну планову ціль країни і приватних інвесторів.

Модель концесії діє в галузях із довготривалим періодом самокупності, а також у тому разі, коли перехід прав на власність від країни до приватних партнерів не є можливим внаслідок правових або ж політичних причин.

Основні риси, що характеризують таке партнерство:

- взаємовідносини мусять бути рівноправними;

- сторони партнерства мусять бути представлені державним фрагментом економіки;

- держава чи місцеве самоврядування виконують функції просування громадських інтересів, беруть участь у визначенні вартості платних послуг, контролі за їхньою якістю та загальному моніторингу виконання проєкту;

- збереження публічної форми власності на об'єкт.

Враховуючи ці положення, перелік основних характеристик державного та приватного співробітництва у сферах вико-

ристовування ресурсів необхідно доповнити такими елементами:

- органи влади залишають за собою право контролю над природоресурсними об'єктами;

- стосовно суті у державно-приватному партнерстві йдеться тільки у разі зміни форми управління природоресурсним об'єктом;

- за органами влади залишається відповідальність за стан природоресурсного об'єкта;

- місцеві органи влади несуть зобов'язання перед приватним оператором щодо надання гарантій повернення інвестицій у разі розірвання попередніх домовленостей з їхньої ініціативи;

- органи влади залишають за собою право встановлювати ціни й стандарти якості ресурсів та продукту (послуги), отриманого на основі їхнього використання.

Спираючись на зазначені положення, для забезпечення раціонального природокористування у рамках державного та приватного партнерства необхідно враховувати такі характеристики:

- визначення критеріїв раціональності першочерговим забезпеченням соціальних та економічних інтересів і потреб людини й суспільства, а також економії сукупної праці;

- забезпечення оптимізації управління виробничою, інноваційно-інвестиційною, соціальною та іншою діяльністю – на основі використання різних форм господарювання та власності.

У законодавстві України передбачене оприлюднення інформації стосовно визначення переможців конкурсів, тому вважаємо за необхідне закріплення таких положень:

- після укладання договору із приватним партнером державні партнери публікують у засобах інформації основні умови договору та інформацію щодо очікуваних результатів реалізації проєкту;

- державні партнери щорічно інформують громаду про виконання умов договорів, які укладені в межах державного та приватного партнерства, через повідомлення у засобах масової інформації.

Для узгодження екологічних та економічних інтересів аграрного сектору необ-

хідно реформувати механізм управління економічним розвитком, органічною складовою якого має стати інструмент забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві (Гулько та ін., 2017).

Досвід втілення державно-приватного партнерства у зарубіжних країнах показує, що воно має бути засноване на певних принципах. Такі принципи прописані в Законі України «Про державно-приватне партнерство» (2010). Зокрема, передбачено:

- рівні умови перед законом державних і приватних партнерів;
- узгодження цілей державних і приватних партнерів з отриманням взаємної вигоди;
- заборона дискримінації прав державних або приватних партнерів.

На нашу думку, цей перелік має бути доповнений принципами, що відображають особливості відносин:

- принцип збалансованості тарифної політики, суть якого полягає в тому, що для встановлення тарифів приватний оператор повинен враховувати, окрім покриття витрат і отримання прибутку, ще й фінансові можливості споживачів послуг;

- принцип обов'язкового виконання умов партнерської угоди, суть якого в тому, що всі умови партнерської угоди є обов'язковими для двох партнерів, а у разі невиконання будь-якої з умов повинна бути передбачена сувора відповідальність для кожного з партнерів, як для приватного, так і для державного;

- принцип компетентності, суть якого полягає в тому, що важливі об'єкти природних ресурсів могли б бути переданими в експлуатацію тільки тим операторам, які підтвердили свого компетентність і досвід роботи в зазначеній сфері;

- принцип публічності – діяльність приватного оператора під час експлуатації об'єктів повинна здійснюватися відкрито для громадськості, що у свою чергу дає змогу останній контролювати його;

- принцип відповідального управління об'єктом приватним оператором, сутність якого пов'язана зі специфічністю таких об'єктів: невідповідальне ставлення оператора до функцій з управління може при-

звести до екологічних катастроф і соціальних конфліктів;

- принцип взаємної вигоди, суть якого в тому, що взаємна вигода всіх партнерів допомагає координувати зусилля кожного для досягнення найбільшої ефективності здійснюваних проєктів.

Важливим аспектом оптимізації функціонування та виконання завдань механізму управління раціональним природокористуванням є подолання неузгодженості дій суб'єктів різних рівнів господарювання у сфері природокористування. Із цих позицій необхідним компонентом механізму є єдина багаторівнева стратегія (система стратегій) природокористування, що зорієнтована на суттєве покращання еколого-економічного статусу країни, регіону у перспективі.

На нашу думку, завданням багаторівневої стратегії для України у середньостроковому періоді з урахуванням економічних тенденцій розвинених країн у напрямі інформаційного суспільства є перехід до використання у вітчизняному виробництві ресурсоощадних технологій. У довгостроковому періоді повинен відбутися перехід економіки України до сучасного стилю споживання, що ґрунтується на використанні екологоорієнтованих ресурсоощадних інновацій, насамперед інформаційно-комунікаційних технологій.

Єдина багаторівнева стратегія раціонального природокористування в Україні має охоплювати макроекономічний, регіональний та мікроекономічний рівні господарювання.

Сучасним інструментом державного впливу на процеси раціонального природокористування в регіонах є використання програмно-цільового методу управління.

Розроблення оптимальної системи багаторівневих стратегій природокористування має ґрунтуватися на низці концептуальних положень, зокрема:

- відповідність єдиної стратегії природокористування прогресивним змінам, що супроводжують процеси соціального, екологічного, економічного розвитку, забезпечення своєчасної реалізації перспективних напрямів інноваційно-інформаційного розвитку;

- узгодження державних, регіональних стратегій з місцевими та локальними, гнучке коригування стратегічних і тактичних цілей стратегій різного рівня у разі необхідності;

- врахування системою стратегій багатоваріантності розвитку подій і придатність її до реалізації умов господарювання: забезпечення органами влади та економічними суб'єктами реальної можливості вживання ресурсощадних заходів на певному рівні господарювання, фінансування цих заходів за рахунок різних джерел (власних коштів підприємств, фінансування з бюджетів різних рівнів, залучення коштів інших інвесторів), раціоналізації складу еколого-економічних мотиваційних важелів і джерел фінансування;

- отримання оптимальних економічних та інших результатів, передбачених цілями інноваційно-інформаційного розвитку держави та її регіонів, окремих суб'єктів господарювання, за найменших витрат;

- забезпеченість вживання ресурсощадних заходів, передбачених системою стратегій, достатніми обсягами коштів із різних джерел фінансування;

- забезпечення системою стратегій стимулювання насамперед ресурсощадних заходів, що мають більшу ефективність і менший ризик (у межах його прийнятного рівня), а також пріоритетного використання еколого-економічних важелів мотивації, яким притаманне аналогічне співвідношення ефективності й ризику.

Державна кредитна підтримка першочергово має надаватися сільськогосподарським підприємствам, що вибрали стратегію еколого-економічного розвитку зрошеного землеробства через впровадження новітніх ресурсощадних і ґрунтозахисних технологій, і тільки за таких умов можна очікувати позитивних результатів функціонування цього механізму (Гулько, 2015).

Враховуючи необхідність активізації економічного стимулювання раціонального водокористування в Україні, підвищення ресурсоефективності виробництва, екологічної стабілізації у контексті забезпечення сталого розвитку, запропоновано формування еколого-економічного механізму управління раціональним природокористуванням,

який ґрунтується на економічній зацікавленості всіх суб'єктів відносин у цій сфері.

Ускладнення сучасних економічних умов, обмеженість часу для виконання науково-практичних завдань сьогодення формують необхідність розроблення та використання нових технологій, що дасть змогу прискорити створення, впровадження і розвиток системи оцінки нерухомості у новому форматі (Губар, 2018).

Сьогодні такі терміни, як «використання», «розвиток», «ріст», «процес зростання», «обсяг», «процвітання», «рух», «просування», «сила» тощо, почали формувати концепцію, по суті, інформативної основи терміна «екологічна та економічна ефективність використання сільськогосподарських земель» як сукупної еколого-економічної ефективності використання земель у сільськогосподарському секторі (Petrovich and Hulko, 2019).

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. На часі пошук нових механізмів управління розвитком економіки, альтернативних прямому впливу. Децентралізація державних функцій передбачає певне підвищення ефективності управління конкретною галуззю, однак знижує рівень керуваності бюджетною системою та потребує, з іншого боку, дієвого та ефективного фінансового контролю. Необхідним є збереження державної власності на природні ресурси з передачею деяких у довгострокове користування на принципах державно-приватного партнерства з метою залучення інвестиційних ресурсів.

На підставі аналізу міжнародного досвіду реалізації механізмів державно-приватного партнерства можна дійти висновку, що основними чинниками, які стримують інтерес бізнесу до участі в такому форматі відносин, є високі інституційні і комерційні ризики, а також законодавчі і соціально-економічні обмеження щодо отримання приватними інвесторами прийнятної прибутковості на вкладені кошти. Водночас є чимало суспільно важливих проєктів, які можуть приносити прибуток протягом тривалого часу, зазнають менших ризиків, пов'язаних зі змінами ринкової кон'юнктури, і є найбільш

перспективними щодо реалізації механізмів державно-приватного партнерства.

Отож, державно-приватне партнерство у ділянці використання природних ресурсів становить собою механізм взаємодії певного кола учасників, які представлені і органами

державної влади, і приватним сектором у рамках реалізації проектів, що створюються з метою раціонального використання природних ресурсів на визначений строк. Державний сектор залишає за собою право власності та відповідальність.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Бистряков, І. К., 2012. Сталій розвиток України: постмодернізм, простір, методологія, управління. *Вісник НАН України*, 7, с. 47–53.

Голян, В. А., 2009. Перспективи впровадження інститутів державно-приватного партнерства у сферу водокористування. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*, 3 (47), с. 117–123.

Губар, Ю. П. 2018. *Геодезичне забезпечення та удосконалення методів і моделей оцінки нерухомості*. Доктор наук. Національний університет «Львівська політехніка».

Гулько, О. Р. 2015. *Еколого-економічні детермінанти механізмів забезпечення сталого використання сільськогосподарських земель*. Львів: Центр Європи.

Гулько, О. Р., Хавар, Ю. С., Сай, В. М. та Хавар, М. В., 2017. Оцінювання еколого-економічної ефективності використання сільськогосподарських земель за матричним підходом. *Збалансоване природокористування*, 2, с. 124–127.

Дерябина, М., 2008. Государственно-частное партнерство: теория и практика. *Вопросы экономики*, 8, с. 61–77.

Драган, І. О., 2012. Екологічно-правові відносини у сфері природокористування в Україні. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених і студентів, 29-30 березня 2012 р.: у 2 т. Донецьк*.

Драган, І. О., 2012. Методологічні підходи до управління природокористуванням в умовах структурних зрушень в Україні. *Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»*. Київ, с. 29–34.

Иванов, Н., 2008. Глобализация и общество: проблемы управления. *Мировая экономика и международные отношения*, 4, с. 3–13.

Про державно-приватне партнерство: Закон України, 2010. *Відомості Верховної Ради України*, 40, ст. 524.

Хвесик, М. А., Голян, В. А., Хвесик, Ю. М. та Демиллюк, С. М. 2010. *Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування: інвестиційно-інноваційний аспект*. Луцьк: Твердиня.

Perovich, L. and Hulko, O., 2019. Monitoring the actual ecological and economic situation of agricultural land use in Ukraine. *Geodesy and cartography*, 68, 2, pp. 305–315.

Стаття надійшла 12.10.2020.

